

UN ASSUMPTE DE MORALITAT: EL CAS DE ROSA VIVES

Salvador Alemany Garcia
M.ª José Sastre Reus

*A Dolors i Joan,
els novençans*

I.—INTRODUCCIÓ

Sota l'epígraf de *Trato ilicito con cierta muger casada* es troba a l'Arxiu del Regne de València, Secció Escrivania de Càmara, un petit lligall que roman en bon estat de conservació.

El títol de l'expedient número 107 de l'any 1739 no deixa de cridar l'atenció. Al voltant d'aquest eufemístic encapçalament, es desenvolupen els avatars entorn a l'acusació d'unes presumptes relacions extraconjugals entre Rosa Vives i dos veïns de la vila de Teulada.

Normalment acòstumats a veure una història basada en xifres, en dades quantificables, en fets *trascendents* o grans esdeveniments, ens resulta un poc estrany, al menys, que es tracte d'un tema tan poc corrent. No obstant, el món que ens obri aquesta documentació és el que queda desplaçat, si no amagat, en els papers oficials. És el món del pensament, de les mentalitats, de les idees. De la postura vital dels nostres avantpassats davant situacions que avui denominem de *consciència*. Així nosaltres en aquest estudi pretenem anar més enllà de la simple anècdota d'unes possibles relacions extramatrimonials. A l'entorn d'aquest procés s'endivina la manera de concebre certs problemes que té una societat de tipus tradicional com és la Teulada de 1739. Ahí radica la importància de la novençana disciplina de les mentalitats, en el fet... *de que son las estructuras mentales las que más lentamente evolucionan*¹. En efecte, moltes de les

postures i concepcions que veiem en la Teulada de 1739, les haguérem pogut trobar fa uns anys en una zona com és la Marina Alta, bàsicament agrària, on la mentalitat està mediatitzada per l'església portadora d'uns suposats valors morals i culturals. Aquesta superioritat li donarà la força suficient per a canalitzar la vida dels seus feligresos. El típic tradicionalisme de la societat agrària en què tot allò que se n'isca de la norma establerta pel costum és perillosa per a la «salut» de la comunitat i, per tant, cal rebutjar-ho, recurrent sovint al murmuri. És, doncs, un caràcter molt particular d'entendre el que està bé.

Avui en dia alguns d'aquests preceptes segueixen completament vigents, especialment les relacions amoroses, i més quan aquestes signifiquen el trencament de la parella tradicional, clar reflecte que moltes d'eixes concepcions perduren en la nostra gent, i formen part del subconscient col·lectiu, durant molts anys afermat.

Sota l'excusa d'aquest procés, ens apropem a qüestions com la idea que tenia eixa societat de les relacions fora del matrimoni; ens acostem a dibuixar el paper de l'església en la comunitat camperola de Teulada de 1739. També ens permetem traçar certes línies sobre el lloc de la dona en eixa societat tradicional, i tot açò adornat, condimentat, assaonat, amb l'entrada en escena de la major part dels actors locals: l'Alcalde, el rector, el recaptador de les rendes del clergat, els veïns, els fami-

¹ CARDOSO; Brignoli, (1981), pàgs. 328-329.

liars dels implicats, comptant també amb la col·laboració de grans actors com l'Arquebisbat i la Reial Audiència.

Un treball d'aquest tipus topa amb nombrosos obstacles, essent el principal la manca d'informació que ofereixen els documents. Per açò hem aprofitat totes les dades que donava aquest lligall, hem espremut al màxim el seu suc, i hem tret la major informació possible. Així, a banda del plantejament i desenvolupament del procés, hem buscat una mena d'ambientació de la Teulada de 1739, un cert transfons social, i com hem assenyalat abans, hem dedicat una part d'aquest estudi a observar la situació de la dona.

És clar que les conclusions que traiem no es poden circumscriure a Teulada. No hi ha una mentalitat pròpia de Teulada, ni de la Marina Alta. De vegades, com és el cas de les concepcions morals, ni tan sols valenciana, sino pròpies d'una cultura. El que hi ha és una concretització particular d'una manera general d'entendre la vida. Cada societat permet actuar de determinada manera.

II.—AMBIENTACIÓ

La vesprada del 14 de setembre de 1739 es dirigia des de Xàbia cap a Teulada una comissió anomenada per la Reial Audiència Valenciana. Ell, oblidant per un moment ser el seu cap, estava abstret veient com els camperols arreplegaven afanyosament la seua collita. Tan prompte veia tallar raïm, com al cap d'una estona eren altres que plegaven bé ametles, bé garrofes. Les oliveres esperarien vora Nadal per donar els seus fruits. Completaven l'escena camps que, després de la segada del blat i la civada, semblaven erms i assedejats per la calor estiuenca.

L'afany i interès que posaven en arreplegar la collita, i pensar que sols una part aniria a les seues mans, mentre que la resta se l'embutxacarien l'Església, els senyors territorials, els arrendataris o tota mena d'impostos. Pensà que no deuria haure cap tipus de diferència amb altres indrets de la rodalia, on la ma-

joria dels pagesos (és possible que més de la meitat) havien d'oferir la seua força de treball per a sobreviure, puix gran nombre d'ells no tenien terres o, si de cas, eren d'una mínima extensió. Front a aquests estaria el grup de propietaris amb terrenys que oscil·laven des dels que empraven mà d'obra llogada, fins aquells que quasi miraculosament aconseguien subsistir.

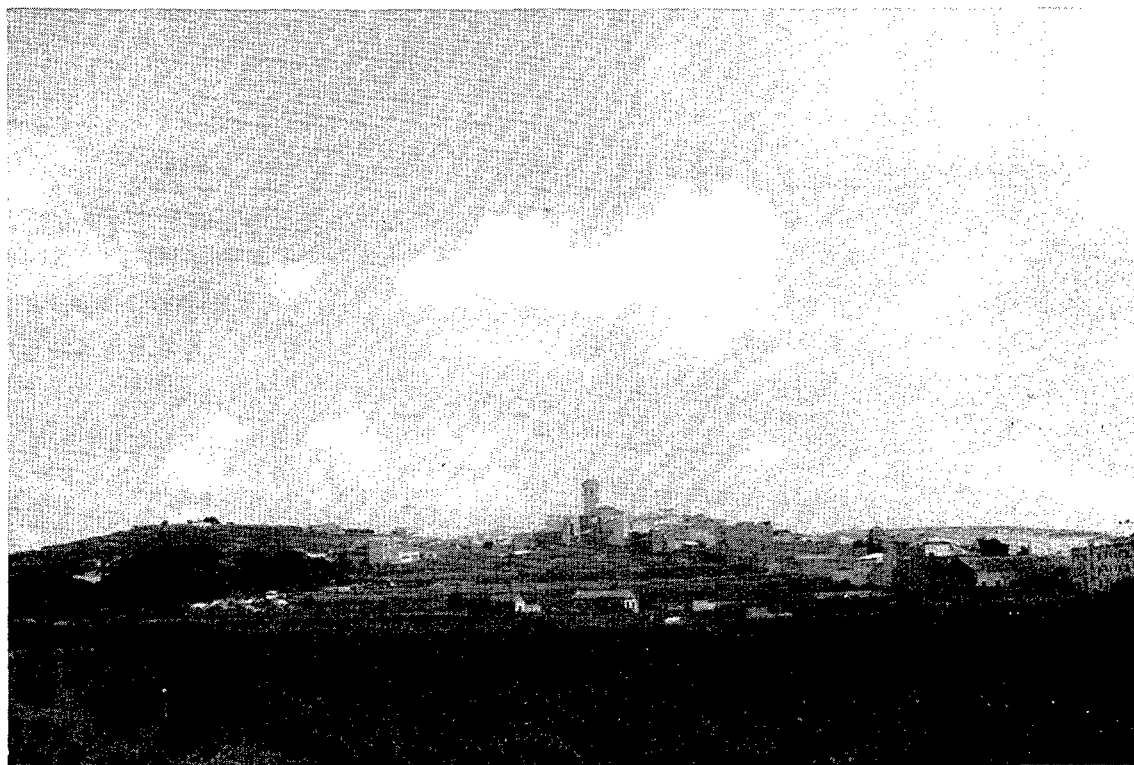
Amb aquests cavil·lejos, no se n'adonà que estava arribant a la vila de Teulada. Aquesta era un lloc de 186 cases, on s'havien fet tan quotidians els problemes econòmics que ja eren un element intrínsec i assumit per part dels seus veïns, mentre la seua atenció es desviava més cap als aspectes morals de la societat.

Si el viatjant haguera tingut una més ampla visió, se n'haguera adonat que la Teulada que tenia davant estava experimentant les transformacions pròpies del segle de la Il·lustració, deixant enrere la crisi del segle XVII.

El nostre personatge arribà a Teulada, sí, però la seua aplegada no ens havia aclarit tota una sèrie d'interrogants. Interrogants com, qui era?, a què anava?, o què significava aquella comissió anomenada per la Reial Audiència?

En efecte, el nostre viatger no fou un home imaginari, al contrari, va ser un home de carn i os. Alcalde Major de Xàbia, el Dr. Bartolomé Català —aquest era el seu nom— era un advocat que amb el paper de jutge, i sempre acompanyat per l'escrivà reial de Benissa —Gaspar Cabrera—, anà a la vila de Teulada com a cap de l'esmentada comissió. Aquesta havia estat anomenada per a esbrinar el tipus de relacions existents entre una dona casada —Rosa Vives— i altres dos subjectes de Teulada —Miquel Berthomeu i Vicent Berthomeu—.

Després d'una hora de viatge, l'advocat i l'escrivà aplegaren a Teulada. Era poqueta nit. El primer que feren fou presentar-se a l'Alcalde Ordinari per fer-li saber l'objecte de la seua visita. Marcel·lí Berthomeu, l'Alcalde, malgrat que ja devia sospitar quelcom, degué quedar-se sorprès. Entre altres raons, per-

què un dels implicats en l'afer era el seu propi pare. De la seua boca sols sortí la frase convencional que s'emprava en casos d'aquest tipus:

Dixo que la obediencia con la veneracion que deve y que esta prompto a dar a dicho señor Juez comissario todo el auxilio, carcelès y prisiones que huviessse menester.

D'aquesta manera, formalment, s'iniciava el procés. Mentre el jutge començava a esbrinar el cas, el poble havia dictat sentència i ja tenia els seus culpables. Però, com s'havia arribat a aquesta situació?²

III.—EL PROCÉS

Muy Ilm. Sr.

Siguiendo el recto celo y dirección de V. S.^a en suldicto ago saber a V. S.^a como en esta villa resulta escandalo de la frecuente comunicacion, de Vicente Berthomeu de Cotanda, y Miguel Berthomeu de Lorença, con Rosa Vives, casa-

da. Siendo así, que el sobre dicho Vicente fue amonestado por mi antecesor, por primera vez, por segunda, le amonesté el año 1.736, y ausendome me echo instancia. Lo he participado al Alcalde, que es Marcelino Berthomeu para que le exhortase y le percibiese con alguna multa, con todo persiste en su locura, el dicho Vicente. Miguel Berthomeu de Lorença, esta exhortado y me a valido, del sobre dicho Alcalde para que se lo dixese, i tambien apercibiese, no se si lo abra echo porque el Alcalde es hijo de dicho Miguel, los sobre dichos Vicente, y Miguel Berthomeu son solteros y seran de edad, el Vicente, de 50 años, y Miguel de 60, del mal proceder de los sobredichos produce la ruina e inquietud de muchas almas y peligros de sus vidas. Ds. gd. a V. S. en su mayor exaltitud y grandeza. Teulada, Abril a 30, de 1.739.

Pedro Barrera
Ar. de Teulada

El procés inicià el seu engranatge el 30 d'abril de 1739 amb la carta que envià el rector de Teulada, Pere Barrera, a l'Arquebisbat. El motiu era el pressumpte escàndol que

² L'ambientació de la Teulada del segle XVIII ha estat basada en les següents obres:

— Cavanilles, (1958), II Vol. pàgs. 284.
— Chiquillo, (1979), pàgs. 54 i 63.
— Camarena, (1966), pàgs. 60-61.
— Castelló Tràver, (1978), pàgs. 179.

es produïa per la *comunicació* de Vicent Berthomeu de Cotanda i Miquel Berthomeu de Lorença amb una dona casada, Rosa Vives. El ferment d'aquest procés sembla ser el mal exemple dels esmentats que podia produir *la ruina e inquietud de muchas almas i peligros de sus vidas*.

La primera impressió és l'insòlit del procés, com per unes *comunicacions* de dos homes amb una dona casada es pot portar a cap un juí? Com aquest assumpte pot conduir a la *condemnató de les ànimes* i inclús al *perill de la vida?*, quina mentalitat és aquesta?

Tot açò ens pot semblar un conte, però no, estem davant d'una realitat, l'únic que hem de fer per a comprendre aquesta intromissió en la vida privada de les persones, és situar-nos en 1739. No pensem que aquesta mentalitat, com ja hem assenyalat abans, era exclusiva d'un poble, Teulada, ni tan sols d'una comarca, la Marina Alta; estava per tot arreu, podent estendre-la per tot el món cristià. La forta penetració en la vida íntima d'un poble cal remetre-la a la forta unitat religiosa mantenguda des de la Reforma. El paper directiu de l'Església no es discutirà, serà força decisiu en casos de calamitats i alteració de les normes establertes. S'acudeix a l'Església per a buscar solucions i aquesta en els seus rites busca la defensa d'allò que està en perill, tant moral com material. Cal tenir en compte que tota la funció vital de l'home està presidida pel signe de la creu (naixement, bateig, matrimoni, mort...), d'ahí el fort ascendent que té sobre el poble. S'acudirà a ella per a resoldre qualsevol problema esperançats en el poder de les forces sobrenaturals a les què té accés. El temor a l'infern impulsarà al poble a seguir el camí assenyalat per l'Església. La mateixa postura nostra de recórrer a Déu o a una força sobrenatural que ens ajude a solucionar els nostres problemes encara subsisteix ara, herència d'un passat plé de por i de temor.

El 21 d'agost la petició de Pere Barrera era enviada, després d'un estudi de l'Arquebisbat, a la Reial Audiència. El rector havia aconseguit el seu objectiu. Aquella prenia mans ràpidament en la qüestió, i al dia següent ano-

menava l'Alcalde Major de Xàbia i l'escrivà reial de Benissa que s'encarregaren d'escarbar el que hi havia de veritat en la denúncia.

Al segle XVIII la influència de l'Església deixa la seua empremta en tota mena d'activitats personals, socials, econòmiques... D'aquesta circumstància, ens fa referència Gonzalo Anes³; per a ella el triomf de la contrareforma a la Monarquia Hispànica va accentuar el caràcter ritual, formalista i jeràrquic del catolicisme, a la vegada que es produeix una penetració massiva de la religió en les vides públiques i privades. La fortalesa i el protagonisme de l'Església en qualsevol faceta de la vida social, ve donada tant per la quantia de les seues riqueses com per la seua influència sobre les consciències, unit a un prestigi cultural. Una mostra d'aquest fet el trobem en dit procés, i a la vegada veem la solidaritat entre l'Església i l'Estat, en aquest cas en particular amb el poder judicial. S'ha de tindre en compte que aquesta solidaritat que en l'antic règim li dóna força serà motiu de la seua debilitat en les societats burgeses.

L'Església demostrava, doncs, la seua força en aconseguir remenar tots els aparells de la justícia. El 28 d'agost la Reial Audiència comunica a Bartolomé Català i Gaspar Cabrera que la comissió investigadora, mentre dure la seua tasca, residirà en casa del rector de Teulada. De nou poder judicial i Església s'entremesclaven.

Els primers dies del mes de setembre estan marcats per l'enviament per part de l'Audiència als caps de la investigació dels poders que els acrediten per a dur a terme la seua tasca.

Quan tots els detalls estan arreglats, el 14 de setembre cap al vespre, la comissió es dirigeix a Teulada. Una vegada informat l'Alcalde Ordinari de la vila, comença la seua feina.

El mètode que empra la comissió en la seua investigació és el normal en qualsevol plet o procés d'aquesta època. Recorre a les declaracions de tota aquella gent que pot aportar dades que aclarisquen l'acusació. Des de diversos punts de vista.

Es trien huit testimonis per a declarar. Familiars de la implicada van: Baptista Vives,

³ En general, tota la referència al paper de l'església l'hem tret de Gonzalo Anes (1981), pàgs. 63-82.

el seu fill Antoni i Josep Moll, cobrador de les rendes del clergat. Per part del marit de Rosa acudeix el seu cosí germà, Pere Moll. A més a més declararan dos veïns del matrimoni: Vicent Yebra i Vicent Peret de Jayme. Res ten Joan Vallés, company de treball, i Pere Signes, que essent Alcalde Ordinari amonestà ja a Vicent.

Familiars, veïns, treballadors, alcalde, recaptadors... omplien la llista dels testimonis, amb la clara intenció de donar una variada i diversificada informació sobre el caràcter de les relacions denunciades.

Les declaracions tan sols duraren dos dies, del 14 al 16 de setembre.

III.—1. ACUSAMENT I ACUSATS

Que en la vila de Teulada hay escandalo de la frecuente comunicaci6n de Vicente Berthomeu de Cotanda soltero de unos cinquenta años de edad y de Miquel Berthomeu de Lorenza, también de edad de unos sesenta años, vezinos ambos de dicha villa de Teulada, con cierta muger que por su estado se calla y resulta su nombre en testimonio secreto...

Aquestes línies que ens semblen tan esotèriques com la carta del capellà, pertanyen a la notificació entregada per la Reial Audiència al Dr. Bartolomé Català, l'advocat, i eren la causa de l'estatge de la comissió a Teulada. Una altra vegada es corrobora que la investigació, doncs, havia de centrar-se entorn a l'eufemística expressió *frecuente comunicaci6n*. Però, què significava?, fins a on havia anat eixa *comunicaci6n*. En paraules planes i clares, del que en realitat se'ls acusava era d'adulteri, la qual cosa alterava, deia la Reial Audiència, la pau a la vila, a més a més d'ésser la ruïna i inquietud de moltes ànimes i perill de vides.

Sembla que per arribar a aquesta denúncia va passar un llarg període de gestació. En efecte, aquestes relacions, en concret la de Vicent Berthomeu i Rosa Vives, es remuntaven a principis de la dècada dels 30. Essent Alcalde Ordinari de Teulada Josep Signes, aquest ja va advertir a Vicent que cessara les visites con-

tinuades a casa de Rosa, advertint-li que, si bé sols era un consell, de no fer-li cas *pondria remedio administrando justicia*.

Però, després d'un temps, de nou començaren les visites, a les quals s'uniria en un període no especificat un altre personatge, Miquel Berthomeu de Lorenza.

La denúncia parteix de Pere Moll, cosí germà de l'espós de Rosa, el qual li ho feu saber al capellà. Si bé aquest no va prendre mans en l'assumpte, quan va ser canviat per un altre rector, Pere Barrera, aquest es va interessar pel tema. Envia una carta a l'arquebisbe de València amb el fi que es prenguen mesures intimidatòries.

De moment, sols es va tenir notícia de l'eixida de la carta, aquesta va obtenir un primer resultat. A partir d'aquest dia, i en paraules dels testimonis, ningú no va veure entrar o rodejar pels voltants de la casa de l'esmentada muller els dos implicats.

En la nostra història ens apareixen tres personatges als voltants dels quals gira tot el procés. Però, qui era cadascun?, quin lloc ocupaven dins de Teulada? L'anterior paràgraf ja ens adelanta algunes dades d'ells. La resta de la documentació a penes ens eixampla quelcom la informació, però, després d'una lectura més detinguda i, de vegades, recurrent a altres tipus d'indagacions, hem pogut fer una espècie de fitxa personal dels nostres protagonistes.

Miquel Berthomeu de Lorença és el més vell de tots, puix té uns seixanta anys. Home vidu, és el pare de l'actual alcalde ordinari de la vila, Marcel.lí Berthomeu. Totes aquestes dades ens parlen d'un home ben situat (recorrem que en el govern local hi participaven els homens *honrats*, i això no significa més que amb una certa propietat, al contrari de l'altre implicat, manca d'instrucció pública.

Vicent Berthomeu de Cotanda té uns cinquanta anys. Sembla ser també vidu, puix malgrat que en la documentació apareix com a *soltero*, la qual cosa també ocorre en el cas de Miquel, això deu significar simplement que no té dona, puix en les declaracions hi ha prou indicis de que posseix família. Deu ser un ric

propietari de Teulada, pertanyent a l'èlit acomodada de la vila, com ho ratifica ser anomenat varies vegades en la documentació com a *D. Vicente*, a més utilitza en les seues propietats jornalers perquè li treballen les terres. Finalment el seu domini de l'escriptura ens apropa a un home amb certa instrucció (recordem, com veurem més endavant, que és ell qui signa l'acceptació de la sentència per part dels dos inculpats, puix Miquel assegura no saber firmar).

L'altra protagonista, Rosa Vives, és el punt central de la nostra història, és la dona a la qual la documentació refereix sempre amb l'ambigua expressió *cierta muger que por su estado se calla y resulta su nombre en testimonio secreto*. Casada, no hi cap referència a la seua edat, malgrat que deu oscil·lar de trenta a quaranta anys. Entre altres coses que ignorem d'ella és si té fills, cosa que no creiem, puix en el cas de tenir-los es diria en la documentació, o bé es faria una relació a ells. La

manca de fills no seria cap cosa anormal si tenim en compte l'índex de mortalitat infantil a la comarca⁴. En tot l'expedient que estem tractant pareix una norma l'ocultar totes les seues dades, arribant, fins i tot, a amagar el nom del seu marit. La família de Rosa Vives formava part de la classe menys acomodada de Teulada. El seu home ha de recórrer al treball assalariat en terres dels rics propietaris de la vila per sobreviure, i ella mateixa es dedica a apanyar roba per a augmentar els febles ingressos de sa casa.

III.—2. ELS TESTIMONIS

En aquest apartat no ens quedava altre remei que cedir de nou el protagonisme al nostre narrador. Còmodament assegut junt al seu company, Bartolomé Català va veient com van passant pel seu davant cadascun dels testimonis.

Josep Moll és el primer cridat a declarar.

⁴ MIRALLES, (1986), pàgs. 63-82.

Com la resta dels testimonis que aniran desfilant, és llaurador, i a més és recaptador de les rendes del clergat. En el seu testimoni afirma haver vist a Vicent i Miquel Berthomeu freqüentar la casa de Rosa Vives, però durant els tres darrers mesos no els ha observat (data anàloga en totes les declaracions, que coincideix, com hem esmentat abans, amb l'enviament de la carta a l'Arquebisbat). Personalment al declarant li semblen mal dites visites per si hi ha *algun descuidillo a dicha muger por causa de los dichos hombres (...) i la referida muger era preciso trabajar para haverse de alimentar*. Aquestes paraules mostraven cert recel, però el Josep Moll aclareix que *por ello no haze mal juicio*. A més a més assent que aquestes entrades i eixides no causen escàndol a la vila.

Baptista Vives és el següent. Comença per admetre les visites i afirma que qui més freqüenta la casa és *D. Vicente Berthomeu*. Açò i el seu vincle de consanguinitat en segon grau (a l'igual que Josep Moll) amb l'acusada, provocà que s'ho comentara a son pare, Antoni Vives, no sense que abans interrogara a Rosa. Aquesta li respongué que:

D. Vicente Berthomeu le dava muchas cosas a ganar, como camisas, hazerle medias y diferentes remiendos para toda su familia y por haverlo menester para la manutencion de su casa veia bien en ello, pues es un hombre muy de bien, honrado y de buen proceder, y sus conversaciones muy honestas y a todas luces bien admitidas.

Eixes raons convenceren al dit Baptista.

El pare d'aquest, Antoni Vives, impulsat pel seu fill, anà a informarse sobre el cas, i sobre tot de les visites de Vicent, al qui *dicha muger le hacia algunos remiendos*. La resposta que li va donar a Baptista fou que *dicha muger tenia marido y sabia cuydar de su casa sin que se viesse movido a murmurar por ello*. Finalitzà la seua intervenció rebutjant que hagués motiu d'escàndol.

Bartolomé Català li donava la impressió que l'assumepte anava cada vegada enredant-se més.

El torn li arribà a Joan Vallés. Aportà de

nou que havia vist els dos subjectes en qüestió asseguts moltes vegades al portal de Rosa Vives. Confirmà, així mateix, l'assiduitat major de Vicent, que va justificar perquè li apanyava la roba, de la qual cosa, i en paraules del declarant, *dicha muger ganaria al año 12 L. que parte corresponderian al dicho Vicente*. A banda, continuà Joan Vallés, l'esmentat Vicent llogava el marit de Rosa perquè aquest a canvi *de una porción de dinero este con su mulo ganase con más comodidad la vida*. La certesa d'aquesta declaració ho remarca l'haver treballat el testimoni amb l'espós de Rosa en terres de Vicent, afegint que de vegades li pagava el jornal amb farina.

Aleshores el cap de la comissió va voler aprofundir més i preguntà perquè Vicent llogava al marit de Rosa. La resposta que dona el declarant no podia ser més senzilla: *el marido de dicha muger es hombre de buen trato*, a més perquè la seua dona li arreglava totes les coses de sa casa.

Fins ara havia semblat que tota la inculpció podia ésser fictícia, però la intervenció de Pere Moll, cosí germà de l'home, i instigador de la instància que provocà el procés, modificà la línia per la que descorria aquest. Ja per començar afirma que és de *causa pública* les continuades visites, les quals són portadores de gran escàndol, i remunta el seu origen almenys a quatre anys enrere en el cas de Vicent, i al contrari de la resta de testimonis que havien intervingut fins ara, fa *mal juicio de que no iria por fin honesto*. Abans de denunciar el cas al rector, travà raons amb el marit de Rosa, però aquest ignorava el que passava, a juí de Pere Moll. No content amb això anà a preguntar a Vicent Yebra.

Vicent Yebra era veí de Rosa Vives des de feia 5 anys. A banda d'açò és cunyat de l'home de Rosa Vives. Des de la seua situació privilegiada declara haver vist a Vicent Berthomeu *entrar tanto de dia como de noche deteniendose en ella unas vezes hasta las diez y otras hasta las onze y doze de la noche pasando la vela con dicha muger y su marido*; a l'estar ell present en moltes converses digué que eren molt bones. Respecte a Miquel va dir que

es un hombre de muy buenas intenciones y hechos, y que no hay motivo para ver algo escandaloso. Malgrat tot, li sabia mal que la població poguera murmurar per les continuades i reiterades visites de Vicent.

L'altre veí que declarà, Vicent Peret de Jayme, corroborà a grans trets el que havia dit Vicent Yebra, puix rebutja el terme escàndol *al no haver advertido en ellos la menor descompostura ni llaneza.*

Les paraules d'aquests dos veïns minoraven la visió crítica i acusadora de Pere Moll, i en solcaven de nou el juí al seu camí original. Semblava que el dit Pere Moll tinguera alguna raó personal.

L'últim en declarar fou Josep Signes. havia format part de la classe governant de Teulada. En 1733 fou Alcalde Ordinari i en 1738 era regidor primer de la vila⁵. Ell, com a representant del govern de Teulada, veia en dites visites motiu d'escàndol. En 1733, essent alcalde, marmolà Vicent Berthomeu, aconsellant-li que tallara la *comunicació*. Aquest es disculpà, segons Josep Signes, argumentant que sols anava a que li apanyaren la roba. No obstant, en aquella ocasió digué que procuraria anar el menys possible. Però, afegeix el testimoni, *he tenido noticias que prosiguió en frecuentar dicha casa.*

La darrera intervenció tancava el cicle de declaracions per part dels testimonis escollits. Per segona vegada Bartolomé Català havia vist com es tractava la *frecuente comunicacion* de manera crítica i amenaçadora. Així, doncs, ell com a jutge de la comissió, una vegada recollida tota la informació, la remetia a la Reial Sala del Crim de la Ciutat de València per a que el fiscal d'eixa Sala, D. Lope de la Sierra y Cienfuegos, analitzara l'informe i dictara sentència.

III.—3. BALANÇ I SENTÈNCIA

Bartolomé mirava fixament per la finestra, però la seua ment no s'adonava del que succeïa a l'exterior. Els seus cavil.lejos giraven al voltant de les nombroses declaracions, i en el seu cap s'acolíen una sèrie d'idees.

— El principal acusat era Vicent Berthomeu, de qui tots els testimonis deien que feia unes visites més sovint a casa de Rosa, les quals es remuntaven temps enrere, 6 anys almenys si creem la declaració de Josep Signes. Havia rebut repetides amonestacions tant per part de l'alcalde ordinari com pel rector, sense fer-los cas. A més reunia vàries condicions que feien que es centraren la major part de les acusacions, *deixant a banda que foren certes o no.* Era més jove que l'altre acusat, Miquel. Les relacions amb Rosa es perllongaven al principi de la dècada. Formava part de l'èlit de rics propietaris de la vila, com ho remarca el fet de tenir homens llogats per a treballar les seues terres, o l'apel.latiu de *Don* que de vegades és citat. Si tenim en compte que la família de Rosa és més bé pobra, com ho demostra que tant la pròpia protagonista com el seu marit treballen per a ell, establint unes relacions de *clientela* pròpies d'una societat tradicional. Tot açò ens fa sospitar si les continuades visites anaven més enllà d'unas relacions econòmiques.

— Miquel Berthomeu, en canvi, sempre és més ben tractat per part de tots els testimonis. Se'l considera *un hombre de buenas intenciones y hechos, y que no hay motivo para ver algo escandaloso en el comportamiento de Miguel.* Les seues visites són molt menys freqüents que les de l'altre acusat i més tardanes. La seua edat, 60 anys, i ser el pare de l'actual Alcalde Ordinari també juguen al seu favor. L'edat no és la més indicada per a mantenir unes relacions amb Rosa, i la seua compromesa situació, el faria que guardara més les aparences.

— Al llarg de les declaracions s'evidencia una contradicció: en l'informe que presenten tant el rector com l'Audiència, s'afirmava que dites visites produïen un gran escàndol en la vila, i anant més enllà, afegien que *eren la ruina e inquietud de muchas almas y peligros de sus vidas...* Front a aquesta opinió, la majoria dels testimonis neguen que haja escàndol, i justifiquen les visites per raons de treball. Els únics testimonis que se n'eixen de la línia són: el cosí germà de l'home de Rosa, Pere Moll,

⁵ Arxiu del Regne de València (A.R.V). Intendència n.º sèrie 3.393 fulla 7, (1738). Josep Signes era el regidor primer, en 1738, mentre que l'actual alcalde, Marcel·lí Berthomeu, era elegit electe per a què junt a la resta de l'ajuntament tractaren l'assumepte de la sa-

que qualifica d'escandalós aquest comportament i intenta disculpar al seu familiar, assenyalant que no està al corrent de les habituals visites que rep la seua dona. L'altre és Josep Signes, qui va iniciar les primeres amonestacions entorn a les freqüents visites de Vicent, postura explicable pel tradicionalisme de les classes dirigents portadores de la noció de moral col·lectiva, partidàries d'un estatisme tan social com polític, d'ahí la por al canvi i l'aferrament als costums tradicionals per mantindre l'*status quo*.

En aquesta època, i pràcticament fins fa poc, la burgesia rural era considerada la portadora dels valors morals. Hi havia un fort enllaç entre la riquesa i la consideració social i moral, d'ahí que en el text s'utilitze el *Don* i se'ls considere homens de bé.

Per sort per a Bartolomé Català, el seu paper no era el de jutjar, sino simplement el de recollir dades. Ell veia un gran problema el discernir la realitat del succés del muntatge que s'havia fet amb les parleries.

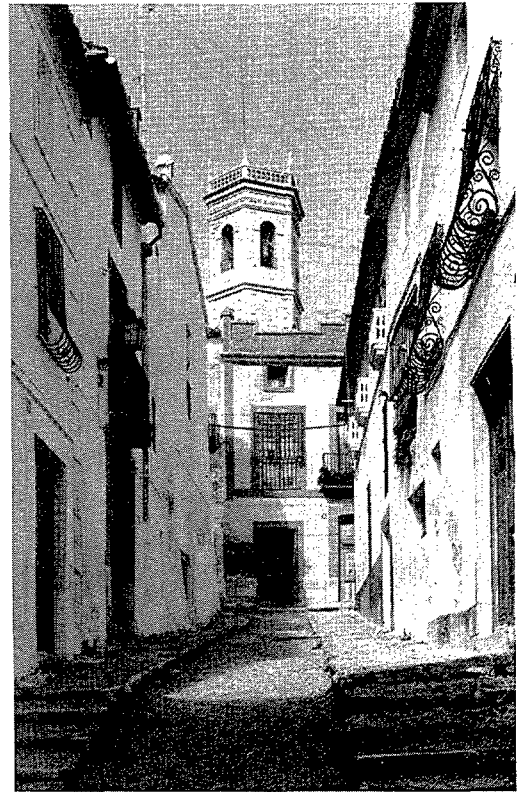
El 22 d'octubre la sala del Crim de l'Audiència Valenciana dictava sentència, i li n'enviava a Bartolomé Català, com a cap de la comissió, perquè ho fera saber als implicats. L'advocat de Xàbia rebia el 29 d'octubre tota la documentació referent a les resolucions preses a València, junt a les condicions amb les que havia d'informar a Vicent i a Miquel Berthomeu.

Despachese certificacion al Alcalde Mayor de Javea para que secreta y separadamente haya de comparecer ante si a Vicente Berthomeu de Cotanda i Miguel Berthomeu de Lorenza.

Així, doncs, ambdós implicats coneixerien la sentència separadament, la qual cosa seria el 7 de novembre. Aquest dia els dos es desplaçaven a Xàbia, on un darrere l'altre van entrant al despatx de l'advocat. Sense dubte pensarosos i nerviosos, es disposaven a escoltar el veredict:

Tant Vicent com Miquel d'ara endavant...

se abstendran de entrar en la casa de Rosa Vives ni pasar por su puerta ni daran motivo a la

menor queja ni indicio de escandalo bajo la obligacion de sus personas y bienes.

Aleshores, la sentència anava més lluny que una simple recomanació *moral*, i posava en perill la seua llibertat i els seus propis bens.

Amb la lectura de la sentència, el procés incoat s'havia acabat. Els inculpats ho acceptaren:

lo firmo el dicho Vicente Berthomeu por si y por dicho Miguel Berthomeu que dixo no saber, y a su ruego.

Una vegada complits tots els requisits, Bartolomé Català enviava l'últim escrit a la Sala de la Reial Audiència, complimentat. Era el 13 de novembre. Tres dies després tenia entrada en la Sala. Legalment tot havia arribat al seu fi.

III.—4. VALORACIÓ

Després de topar amb el juí de Rosa Vives ens menjava la curiositat saber, si acusacions d'aquest tipus eren quelcom aïllats, o al contrari, sovint en aquella època. Aviat tinguerem entre les mans altre procés judicial desenvolupat a la mateixa Teulada, sols uns anys després⁶, 1751.

L'argument d'aquest nou plet vindria a ser el següent:

Com a represàlia a una ofensa inferida a l'orgull propi de Félix Buigues per raons d'elecció de metge per al poble, aquest provoca l'obertura d'un procés al denunciar als qui s'havien burlat d'ell (i que, significativament, pertanyen a l'ajuntament de la vila), fent-los la següent acusació: A Vicent Bertomeu de Bautista de viure amigat; a Marcel·lí Bertomeu d'avalotador públic i provocador de dones; a Pere Bertomeu l'acusa de tenir les mans llargues i la llengua afilada, així com d'intentar violentar a la seua criada; als germans Onofre i Vicent Vallés d'apropiar-se d'uns aparells de pesca. A Doménech Berthomeu l'acusa de ser un lladre molt conegut, així com ser desertor del reclutament militar. Aquest personatge és l'únic que no pertany a l'ajuntament. Finalment denuncia al propi alcalde de Teulada, per estar al corrent de tot, i consentir-ho.

L'anàlisi d'aquest conflicte el desenvoluparem mitjançant la comparació amb el de 1739.

— El primer cas, el de Rosa Vives, l'inicia l'Església representada pel rector, mentre que en 1751 és un particular, Félix Buigues, qui el provoca. El procés sorgeix amb una clara diferència: l'assumpte de Rosa Vives requereix la creació d'una comissió especial que esbrine el cas, mentre que l'interposat per Félix Buigues, malgrat ésser una acusació força greu i nombrosos els inculpats, és reduïda a un simple interrogatori dut a terme per l'alcalde i el notari del poble. La manca d'imparcialitat és evident, quan un dels inculpats tria els testimonis. Podria disculpar-se aduint que la denúncia de Félix Buigues no té fonament. Però en tenia molt més l'assumpte de Rosa Vi-

ves? Tant un com l'altre es remenaven per les remors del poble. Per què aquesta discriminació, doncs?

— En ambdós informes no hi ha referència a que les denúncies siguen certes. Si en 1739 hi ha discrepàncies a l'hora de valorar la comunicació, en 1751 tots són, sospitosament, unànims en exculpar als pressumptes implicats i condemnar a Doménech Berthomeu. Segurament vinga determinada la diferència per l'apadrinament de cadascun dels juís. En el primer cas la totpoderosa Església era la que s'havia erigit en la defensora dels valors de la comunitat. Per tant, la Reial Audiència havia de fer una valoració més que dels fets, del que es podia arribar amb ells. Si aqueixes visites eren, com creien, motiu de murmurations, provocant incertesa a Teulada havia, puix, que posar remei, malgrat que l'acusació no fora certa. Si havia escàndol, havia que tallar-lo, pensava l'Audiència.

En canvi, en 1751-52 no serà cap «poder fàctic» qui provoque el procés. Ans al contrari, és un particular qui ho durà a cap. Amb aquesta panoràmica, i sabent que era al propi ajuntament (als seus membres) a qui s'inculpava, era evident que l'acusació no tinguerà èxit.

— Ambdues denúncies tenen en comú, però, un qüestionament de la desviació del comportament sexual establert. Si en 1739 tot el procés gira al voltant d'una desviació d'aquest tipus, en 1751-52 a tres dels inculpats se'ls acusa d'aquest delictes. Cal reivindicar l'existència d'una mena de legislació sexual a l'antic règim controlada per la Inquisició, fins les acaballes del segle XVIII, quan l'Estat vol controlar el poder de l'Església i aleshores passarà a ser incumbència de la jurisdicció civil. A més a més en el segon cas hi ha també una acusació d'atemptar contra la propietat. Es a dir, s'utilitza allò que és més susceptible per a difamar: el comportament sexual i apropiarse d'altri.

Curiosament en els dos expedients ens apareix implicat Vicent Berthomeu, i sembla que pel mateix motiu, la qual cosa ens demostra que l'incumpliment de les normes morals dei-

⁶ Agraïm a Joan Ivars Cervera que ens haja facilitat aquest procés, que és trobat a A.R.V. Bailia 552 (Procesos d'Intendencia). D'ell és l'article «Procés per difamació contra Félix Buigues (Teulada 1751-52)», que aparegué en *Fiestas Teulada*, 1977.

que qualifica d'escandalós aquest comportament i intenta disculpar al seu familiar, assenyalant que no està al corrent de les habituals visites que rep la seua dona. L'altre és Josep Signes, qui va iniciar les primeres amonestacions entorn a les freqüents visites de Vicent, postura explicable pel tradicionalisme de les classes dirigents portadores de la noció de moral col·lectiva, partidàries d'un estatisme tan social com polític, d'ahí la por al canvi i l'aferrament als costums tradicionals per mantindre l'*status quo*.

En aquesta època, i pràcticament fins fa poc, la burgesia rural era considerada la portadora dels valors morals. Hi havia un fort enllaç entre la riquesa i la consideració social i moral, d'ahí que en el text s'utilitze el *Don* i se'ls considere homens de bé.

Per sort per a Bartolomé Català, el seu paper no era el de jutjar, sino simplement el de recollir dades. Ell veia un gran problema el discernir la realitat del succés del muntatge que s'havia fet amb les parleries.

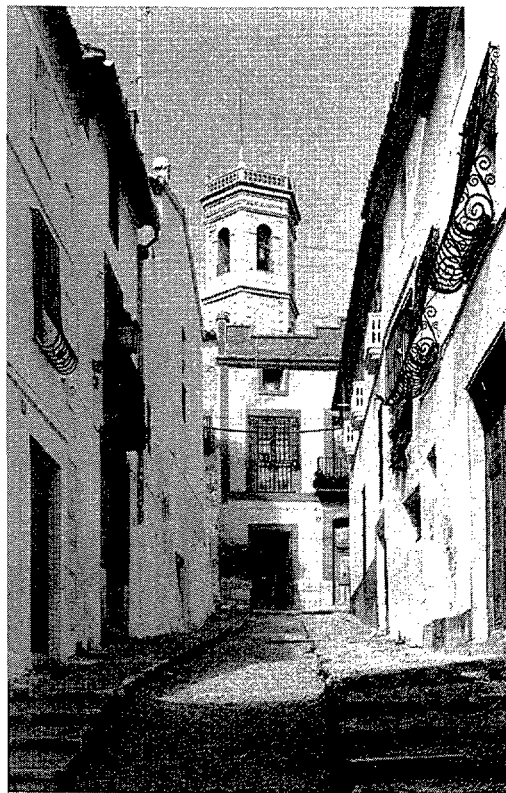
El 22 d'octubre la sala del Crim de l'Audiència Valenciana dictava sentència, i li n'enviava a Bartolomé Català, com a cap de la comissió, perquè ho fera saber als implicats. L'advocat de Xàbia rebia el 29 d'octubre tota la documentació referent a les resolucions preses a València, junt a les condicions amb les que havia d'informar a Vicent i a Miquel Berthomeu.

Despachese certificacion al Alcalde Mayor de Javea para que secreta y separadamente haya de comparecer ante si a Vicente Berthomeu de Cotanda i Miguel Berthomeu de Lorenza.

Així, doncs, ambdós implicats coneixerien la sentència separadament, la qual cosa seria el 7 de novembre. Aquest dia els dos es desplaçaven a Xàbia, on un darrere l'altre van entrant al despatx de l'advocat. Sense dubte pensarosos i nerviosos, es disposaven a escoltar el veredict:

Tant Vicent com Miquel d'ara endavant...

se abstendran de entrar en la casa de Rosa Vives ni pasar por su puerta ni daran motivo a la

menor queja ni indicio de escandalo bajo la obligacion de sus personas y bienes.

Aleshores, la sentència anava més lluny que una simple recomanació *moral*, i posava en perill la seua llibertat i els seus propis bens.

Amb la lectura de la sentència, el procés incoat s'havia acabat. Els inculpats ho acceptaren:

lo firmo el dicho Vicente Berthomeu por si y por dicho Miguel Berthomeu que dixo no saber, y a su ruego.

Una vegada complits tots els requisits, Bartolomé Català enviava l'últim escrit a la Sala de la Reial Audiència, complimentat. Era el 13 de novembre. Tres dies després tenia entrada en la Sala. Legalment tot havia arribat al seu fi.

III.—4. VALORACIÓ

Després de topar amb el juí de Rosa Vives ens menjava la curiositat saber, si acusacions d'aquest tipus eren quelcom aïllats, o al contrari, sovint en aquella època. Aviat tinguerem entre les mans altre procés judicial desenvolupat a la mateixa Teulada, sols uns anys després⁶, 1751.

L'argument d'aquest nou plet vindria a ser el següent:

Com a represàlia a una ofensa inferida a l'orgull propi de Félix Buigues per raons d'elecció de metge per al poble, aquest provoca l'obertura d'un procés al denunciar als qui s'havien burlat d'ell (i que, significativament, pertanyen a l'ajuntament de la vila), fent-los la següent acusació: A Vicent Bertomeu de Bautista de viure amigat; a Marcel·lí Bertomeu d'avalotador públic i provocador de dones; a Pere Bertomeu l'acusa dè tenir les mans llargues i la llengua afilada, així com d'intentar violentar a la seua criada; als germans Onofre i Vicent Vallés d'apropiar-se d'uns aparells de pesca. A Doménec Berthomeu l'acusa de ser un lladre molt conegut, així com ser desertor del reclutament militar. Aquest personatge és l'únic que no pertany a l'ajuntament. Finalment denuncia al propi alcalde de Teulada, per estar al corrent de tot, i consentir-ho.

L'anàlisi d'aquest conflicte el desenvoluparem mitjançant la comparació amb el de 1739.

— El primer cas, el de Rosa Vives, l'inicia l'Església representada pel rector, mentre que en 1751 és un particular, Félix Buigues, qui el provoca. El procés sorgeix amb una clara diferència: l'assumpte de Rosa Vives requereix la creació d'una comissió especial que esbrine el cas, mentre que l'interposat per Félix Buigues, malgrat ésser una acusació força greu i nombrosos els inculpats, és reduïda a un simple interrogatori dut a terme per l'alcalde i el notari del poble. La manca d'imparcialitat és evident, quan un dels inculpats tria els testimonis. Podria disculpar-se adduint que la denúncia de Félix Buigues no té fonament. Però en tenia molt més l'assumpte de Rosa Vi-

ves? Tant un com l'altre es remenaven per les remors del poble. Per què aquesta discriminació, doncs?

— En ambdós informes no hi ha referència a que les denúncies siguen certes. Si en 1739 hi ha discrepàncies a l'hora de valorar la comunicació, en 1751 tots són, sospitosament, unànims en exculpar als pressumptes implicats i condemnar a Doménec Berthomeu. Segurament vinga determinada la diferència per l'apadrinament de cadascun dels juís. En el primer cas la totpoderosa Església era la que s'havia erigit en la defensora dels valors de la comunitat. Per tant, la Reial Audiència havia de fer una valoració més que dels fets, del que es podia arribar amb ells. Si aqueixes visites eren, com creien, motiu de murmurations, provocant incertesa a Teulada havia, puix, que posar remei, malgrat que l'acusació no fora certa. Si havia escàndol, havia que tallar-lo, pensava l'Audiència.

En canvi, en 1751-52 no serà cap «poder fàctic» qui provoqe el procés. Ans al contrari, és un particular qui ho durà a cap. Amb aquesta panoràmica, i sabent que era al propi ajuntament (als seus membres) a qui s'inculpava, era evident que l'acusació no tinguerà èxit.

— Ambdues denúncies tenen en comú, però, un qüestionament de la desviació del comportament sexual establert. Si en 1739 tot el procés gira al voltant d'una desviació d'aquest tipus, en 1751-52 a tres dels inculpats se'ls acusa d'aquest delictes. Cal reivindicar l'existència d'una mena de legislació sexual a l'antic règim controlada per la Inquisició, fins les acaballes del segle XVIII, quan l'Estat vol controlar el poder de l'Església i aleshores passarà a ser incumbència de la jurisdicció civil. A més a més en el segon cas hi ha també una acusació d'atemptar contra la propietat. Es a dir, s'utilitza allò que és més susceptible per a difamar: el comportament sexual i apropiarse d'altri.

Curiosament en els dos expedients ens apareix implicat Vicent Berthomeu, i sembla que pel mateix motiu, la qual cosa ens demostra que l'incumpliment de les normes morals dei-

⁶ Agraïm a Joan Ivars i Cervera que ens haja facilitat aquest procés, que és troba a A.R.V. Bailia 552 (Procesos de Intendencia). D'ell és l'article «Procés per difamació contra Felix Buigues (Teulada, 1751-52)», que aparegué en *Fiestas Teulada*, 1977.

xa una xacra social que s'arrosega al llarg de tota la vida, i inclús passa a les generacions posteriors.

— El primer juí, al tenir el vist i plau de l'Església, adquireix més un caràcter religiós que civil, puix que la *frequente comunicació* es converteixca en escàndol, queda en l'aire. Mentre que sols la probabilitat d'incumplir el sisé i vuité preceptes dels Deu Manaments fa intervindre a les autoritats eclesiàstiques. Per tant, hi ha una mescla de les relacions socials i religioses, quedant l'Església convertida en la guardiana de la moralitat davant la possibilitat d'una alteració de l'ordre públic. D'ahí que *d'un acusament religiós se'ls pase a un acusament civil*.

El segon expedient té moltes de les components del de 1739, i si de cas molt més greu, però al no tenir el patrocini de l'Església perd força i queda més en un acusament de tipus polític, lligat a les lluites entre bàndols per a controlar l'ajuntament de la vila.

— Una altra diferència sorgirà a l'hora de dictar sentència. A Vicent i Miquel Berthomeu se'ls advertia seriosament en 1739 que rectificaren la seua actitud, en canvi, a Félix Buiques se li gira la truita, i és empresonat per difamació al no tindre proves contundents. Però, cal preguntar-se, s'havia comprovat quelcom més en 1739? Ja en la pressor, no té més remei que retractar-se, justificant la seua actuació per venjança. Finalment serà alliberat, previ pagament de 10 lliures.

Les bregues, les delacions adornades de caràcter sexual eren les favorites a l'hora de presentar una denúncia, degut a l'obscuritat que rodejava eixe tipus de relacions, a mig camí entre el misteri i l'infern. Qualsevol acusador estaria sempre temptat de recórrer a aquest tipus de difamació per ser la més pràctica en el moment de decantar una sentència.

A la Marina Alta ens hem trobat dues referències que ens il·lustren aquest acusament:

A la vila de Pego, l'any 1787 el Dr. Canemàs denunciava davant la Duquesa de Gandia al seu governador a la vila, D. Salvador Bas. Ensem amb acusacions de diverses irregular-

ritats, com favoritisme, corrupció, contraban, etc., no li mancava el condiment moral: acusa a Salvador Bas de freqüentar la casa de Vicent Torràs, pare de dos mudes de comportament molt dubtós. Per a rematar la denúncia afegeix que ha tingut un fill il·legítim amb una d'elles. El curiós del cas es que, mentre Josep Canemàs centra la seua denúncia en aquest fet, dedicant bona part del seu informe en narrar dites relacions, als assessors de la Duquesa no els mereix la mínima importància. En el qüestionari que es demana omplir per investigar la denúncia, s'esbrinen els casos de corrupció, de favoritisme, de contraban... i no es menciona gens el pressumpte delictes moral. En realitat el que li interessa a la Duquesa és defensar els seus interessos materials, preocupar-se d'allò que puga minvar el seu poder a la vila. Com l'acusament moral no li afecta en res, no s'interessa per ell, i el deixa de banda. Quasi quasi en mans de la comunitat, per a que el poble es calfe el cap amb ell, i s'oblidi d'altres problemes.

El segon cas que tancarà tota aquesta panoràmica del comportament moral a la nostra comarca, està referit a la vila de Xàbia. Correspon també a l'any 1787. Suposa, així mateix, una valoració del comportament de les persones. El 15 de gener d'aqueix any es llegia una escarida clàusula final d'un altre procés. En aqueixa ocasio el dictàmen fou:

Se prohibe a los otorgados la entrada en las casas de sus pretendientes y otros pasages sospechosos bajo pena de quince dias de carcel⁸.

IV.—LA DONA EN LA TEULADA DE 1739.

En la participació i narració dels esdeveniments històrics, a la dona l'han deixada intervindre molt poc. Se l'ha esquivada, alienada dels fets històrics. Com diu Isabel Morant, la dona ha sigut bàsicament ignorada com ha subjecte històric. No li han donat gents de protagonisme, exceptuant algunes dones *notables*, la gran quantitat romangué amagada als ulls dels historiadors⁹.

⁷ Arxiu Històric Nacional (A.H.N.) Secció Osona. Lligall 1.231 n.º 470.

⁸ Xàbiga, Revista de Cultura (Estiu-Tardor 1986), Text 229, pàgs. 57.

D'aquesta manera l'estudi de la dona és una assignatura pendent que ja ha d'acometre la història, entre altres disciplines, si vol integrar als dos grans protagonistes seus: l'home i la dona.

Qualsevol intent per assabentar-nos i conèixer la situació de la muller en la història ens sembla necessari. Això és el que hem pretès amb aquest treball, d'un toll de dades desgavellades hem extret la funció de la dona dins del joc de la vida en una petita societat camperola com és l'indret que estem estudiant.

Teulada cap a 1739 era una comunitat amb uns 186 veïns. Dedicada a l'agricultura, era una societat on l'endogàmia predominava, entre altres raons, perquè així s'evitaven les complicacions anexas a l'arribada de cònjuges de fora la comunitat.

En aquest període la dona continua essent la gran absent de la història, està, quasi, al seu marge. La història és la història dels homes. Es remarcable el fet, curiós de per si, que en tot el procés de 1739 no es crida a declarar cap dona. Tots els testimonis són mascles. A cas les dones manquen d'opinió?, no són conscients del que passa a la vila? En el juí de 1751-52, en canvi, se li pren declaració a una tal Maria Severa. No pensem que açò significa que ha canviat la mentalitat respecte a la dona, no. El que passa és que ella és l'única testimoni que pot declarar sobre les raons de la fugida de Magdalena Balaguer, serventa de Pere Berthomeu (uns dels inculpats de l'afer de Félix Buigues), que es va escapar de casa del seu amo perquè interpretà que aquest volia violentar-la. A banda de que significativament la Maria Severa defén Pere Berthomeu i desqualifica l'esmentada criada acusant-la d'una certa bogeria, se la crida a declarar en últim lloc, quasi quasi perquè no hi ha un altre remei.

La divisió biològica dels dos sexes és utilitzada com una divisió ulterior estamental. Així hi ha una diferenciació cultural, mentre l'element masculí es dedica a les feines tecnològiques, la dona té un treball més estàtic i encasat, constatat per diverses i repetitives al·lusions que apareixen en el procés:

La citada muger trabaxa bien las cosas tocantes al adrezo de las ropas que son de cargo de las mugeres.

Malgrat tot, la condició femenina en els pobles s'allunyava d'aquest model perquè la dona havia d'ajudar a la recol·lecció de la collita de les seues terres. I si l'economia era dèbil, s'havia de llogar per arrebregar els fruits en terres d'altres, completant així la subsistència familiar. No obstant hem de reconèixer que era l'home l'encarregat de mantindre la casa i, per tant, qui normalment eixia a buscar jornal, com és el cas de l'home de Rosa Vives, que es llogava per a treballar en les terres de grans propietaris, mentre ella es quedava a casa.

Podem veure que la divisió no és tan sols cultural sinó que s'estén a nivell econòmic, el que origina subordinació de la dona en el sinus de la família.

Una mostra de la dependència de la dona en l'Edat Moderna, encara que pot ésser extensible a altres èpoques, és el cas de la nostra protagonista, *arquetipus de la dona en la societat patriarcal*; durant el juí el seu nom queda relegat a una ambigua expressió:

Con cierta muger que por su estado se calla y resulta su nombre en testimonio secreto.

La dona, en aquest tipus de societat, no és un ser independent, amb capacitat pròpia, fins i tot sense personalitat. La prova la tenim en un procés en el que ella és el centre entorn al que gira tot el muntatge, ni sols es menciona el seu nom, menys encara se la crida a declarar.

Segons Thompson, en la majoria de les societats tradicionals les ofenses inferides a les dones *incumbeixen* a la parentela masculina; germans, pare, o en cas d'estar casada al seu espòs o fill i, a voltes, delegat en el capellà¹⁰. El nostre juí no anava a eixir-se'n d'eixa línia, com va respondre Antoni Vives a les interrogacions del seu fill:

dicha muger tenia marido i sabia cuydar de su casa sin que se viese movido a murmurar por ello.

Però, sembla, aquesta funció va ésser assumida pel seu cosí germà i el rector, a pesar que les causes no siguen massa clares.

En les societats tradicionals, la família es la peça fonamental en la que està recolzada la societat. Ella és qui marca els comportaments, els costums i la mentalitat i fa que es mantinguen vives.

La força que comporta la unitat del matrimoni ens ho demostra Duby en la lluita que mantenen els caps rectors de l'església per imposar la idea de la institució matrimonial entre els segles XI i principis del XIII.

L'església no podia permetre un atac contra el matrimoni, *la comunicació* podia fer perillar aquest vincle i, en definitiva, el control de la societat.

A Teulada aqueixa alteració prové d'unes presumptes relacions *poc naturals* entre els nostres personatges. Aquestes amistats una mica *especials*, i més fora del matrimoni, entre persones de divers sexe han estat desde l'Edat Mitjana almenys, exposades a la murmuració, a l'exteriorització per part del poble, i sempre han estat caracteritzades per l'escàndol, per l'aldarull. Moltes vegades, eixa exteriorització s'ha fet mitjançant l'esquellada. A Teulada no tenim referència d'aquest succeís, però la mateixa postura d'enviar una comissió que investigue les relacions entre els implicats no significa més que una variant seua: l'esquellada judicial.

Com consideraven els homens d'aquella època a la dona dins del matrimoni?, quina era la imatge d'ella?. En l'obra Rondalla de Rondalles, del valencià Lluís Galiana, publicada l'any 1769, un dels seus personatges Pep de Quelo, buscava dona per a casar-se, perquè... *si busque dona tinch qui.m calfe el llit y puch esperar bona vellea*⁹.

La imatge tòpica de la muller queda de nou reflectida.

Ara bé, el matrimoni en aquest tipus de societat està sacralitzat, és quelcom que s'ha de recolzar i evitar la seua fragmentació. Home i dona no són lliures dins del matrimoni, sinó que estan mediatitzats per la societat:

los esposos y sus familias no son los únicos actores, el conjunto de la sociedad lugareña comenta, juzga e intenta a menudo actuar.¹²

Per açò, quan el matrimoni es troba amenaçat, encara que sols siga hipotèticament, la societat ha de clavar la cullerada.

Una de las funciones del matrimonio es precisamente ordenar esa desigualdad: a la relación entre el marido y la mujer debe trasportarse, en punto más abajo, como se trasportara entre superior e inferior en los diferentes estadios de las jerarquias celestes y terrestres, la relación entre Dios y Adán. El hombre domina a la mujer, debe «amarla» y ella debe reverenciarle. Maridos, sed «indulgentes» hacia un ser «frágil» (Pedro I)¹³.

L'anterior text ens il·lustra la situació de la dona en l'Edat Mitjana, situació reforçada pels textos bíblics, que els seus orígens provenen de la mateixa creació. Desigualtat que no serà revocada fins el Concili de Trento, en plena Contrarreforma, malgrat que sols quedarà reflectit en el paper. Prova d'això és que durant la Revolució Francesa les dones seguien queixant-se de no tenir més lema que *treballar, obeir i callar-se*, cosa que el Codi Civil Napoleònic ratificaria, aprofundint la posició masculista de la societat¹⁴.

Teulada no hi havia de ser diferent. Segons el procés, la idea que es té de Rosa com a dona és una concepció molt peculiar. Sembla que sols posseix capacitat pròpia per a les faenes de casa i l'adreç de la roba. Pareix que està més enllà del bé i del mal, és considerat un subjecte passiu i, com a tal, ni se la crida a declarar, ni se l'anomena durant el juí i, finalment, ni se l'acusa de res. Es considerada un ser fràgil, on els seus errors han de ser disculpatos per la societat. Sota l'aparença de submissió de la dona quedarà, però, sempre el dubte de la seua veritable personalitat, i sobre tot de la seua obscura sexualitat. Des d'aquest punt de vista la dona és temuda, sobre tot per la seua capacitat d'encís. Rosa sap el que fa? Front a la postura contrària que sembla donar tot el juí, Josep Moll deixa en-

⁹ MORANT, (1984), pàgs. 84.

¹⁰ THOMPSON, (1982), pàgs. 105-107.

¹¹ PELLICER BORRÁS, (1986), pàgs. 189.

¹² MUCHEMBLED, (1984), pàgs. 64-67.

¹³ DUBY, (1872), pàgs. 25.

¹⁴ DUHE, (1974), pàgs. 209-210.

treveure que és perfectament conscient, quan apunta la idea que si ella accepta les visites d'ambdós personatges era perquè *le era preciso trabajar para haberse de alimentar*. A l'admetre aquesta possibilitat rebutja, tira per terra, la imatge de dona passiva, sense capacitat d'enraonar, que vol donar entendre l'expedient, i ens l'acosta més a la realitat.

Així, resumint, la dona a Teulada està fortament encasada. Es ignorada com a un subjecte actiu dins la vida quotidiana del poble. Té les faenes pròpies de les mullers: tant les normals en qualsevol casa, com aquelles que suposen augmentar els ingressos familiars (apanyar roba, feines del camp...). Hi ha una forta divisió dels sexes. El matrimoni no és més que un aspecte que remarca la superioritat de l'home, on aquest ha de donar protecció a la dona. El text ens vol mostrar a la dona com un ser totalment depenent, sense consciència del que fa. El que en realitat passa, és que aquest document no vol reflectir res més que la ideologia predominant en l'època.

Ara bé, una cosa és el que volen reflectir els textos, i altra ben distinta és el que passa en realitat. Com queda implícitament assenyalat al llarg de les declaracions, Rosa Vives sap perfectament com actua, i perquè actua així. El que vol determinar la sentència és la defensa d'un determinat tipus de societat.

BIBLIOGRAFIA

- CAMARENA MAHIQUES, (1966), *Padrón demográfico-económico del Reino de Valencia. ¿1735?*. València.
- CARDOSO, C.; PÉREZ BBRIGNOLI, H., (1981), *Los métodos de la Historia*, Barcelona, Ed. Crítica, 4.ª Ed.
- CASTELLÓ TRÀVER, (1978), *El País valenciano en el censo de Floridablanca (1782)*, València.
- CAVANILLES, Antonio J., (1958), *Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia*. Saragossa, II vol., 2.ª Ed.
- CHIQUILLO PÉREZ, J. A. (1979), *Aproximación al estudio del Régimen señorial en el País Valenciano (siglo XVIII)*. Tesi de Llicenciatura, inèdita. València.
- DUBY, G. (1982), *El caballero, la mujer y el cura*, Madrid. Ed. Taurus.
- DUHE, P-M, (1979), *Las mujeres y la revolución, (1789-1794)*. Barcelona. Ed. Península.
- GONZALO ANES, *El Antiguo Régimen: Los Borbones*. Madrid. Ed. Alianza.
- IVARS I CERVERA, J. (1977). «Procés contra Felix Buigues (Teulada 1751-72)» en *Fiestas Teulada*.
- MIRALLES CEBRIÀ, R. (1986), «Guerra i població a la Maria Alta. 1700-1720», en *Actes del Primer Congrés d'Estudis de la Marina Alta*, Alacant. Ed. I.E.C.M.A. i I.E., Juan Gil Albert.
- MORANT, Isabel (1984). «La mujer en la historia», *Debats*, València. Ed. Alfons el Magnànim, n.º 7.
- MUCHELMbled, (1984). «La mujer campesina en el Norte de Francia (S. XVII-XVII)» *Debats*. València, Ed. Alfons el magnànim, n.º 7.
- PELLICER BORRÀS, J. E., (1986), *La «rondalla de rondalles»* de Lluís Galiana. Estudi lingüístic i edició. València. Universitat València.
- THOMPSON, E. P. (1982), «La supervivencia del Charivari en las sociedades industriales» *Debats*, 6 València, Ed. Alfons el Magnànim, n.º 1.
- Xàbiga*. Revista de Cultura, (Estiu-Tardor 1986), Museu Arqueològic i Etnogràfic «Soler Blasco», M. I. Ajuntament de Xàbia.

FONTS:

- A.R.V. Secció Escribania de Càmera, n.º 107 (1739).
- A.R.V. Intendencia, n.º 3.993 (1738).
- A.R.V. Bailia. Procesos de Intendencia, n.º 582.
- A.H.N. Secció Osuna, lligall n.º 1.231, n.º 470.
- A.R.V.: Arxiu del Regne de València.
- A.H.N. Arxiu Històric Nacional.